

kalboje (pirmiausia Latgaloje). Helgés D. Rinholmo straipsnis „On the Meaning of the Lithuanian Preposition and Preverb *ùž, už-*” (p. 379–402) labai novatoriškas savo tyrimo metodika. Be to, jis mums suteikia ir tam tikrą jo disertacijos, iki šiol, gaila, platesniems baltistų sluoksniams neprieinamos, vaizdą. Williamas R. Schmaltiegas toliau tęsia savo baltų kalbų veiksmožodžio istorijos tyrinėjimų seriją. Šį kartą jis skelbia straipsnį „A Comment on the Latvian Debitive” (p. 427–432). Friedrichas Scholzas straipsnyje „Kompositionaller Parallelismus im lettischen Volkslied und die Entwicklung des baltischen Volksliedes” (p. 433–443) nagrinėja kai kurias baltų senovę atspindinčias latvių liaudies dainų ypatybes. Vladimiras Toporovas straipsnyje „K rekonstrukcii odnogo baltijskogo ritual'nogo termina” (p. 521–534) nagrinėja su senovės baltų lavonų deginimo ritualu susijusį Sovijaus mitą, be kita ko, nurodydamas, kad Sovijaus vardą veikiausiai derėtų sieti su iš veiksmožodžio *šauti (*sauti) ‘kišti, stumti, judinti’ (plg. lie. šauti) kilusiu tipo *šovēj(a)s/sovēj(a)s bendriniu daiktavardžiu. Keletą su Kristijono Donelaičio kūryba susijusių problemų (metrika ir kalba, pasakėčios, pietizmas ir realizmas) straipsnyje „Anmerkungen zu Donelaitis” (p. 535–540) nagrinėja daug lietuvių filologijai ir kultūrai nusipelnęs čekų kalbininkas Pavelas Trostas. Senosios baltų religijos problemoms skiriamas vengrų filologo Vilmošo Voigto straipsnis „Baltic and Balto-Finnic Lists of Gods” (p. 575–585). Latvių kalbos įtaką lyvių kalbai nagrinėja Eduardas Vääris („Lettische Elemente im Livischen”, p. 587–592).

Trumpai paminėjome straipsnius, kurie vienu ar kitu atžvilgiu gali būti įdomesni lietuvių filologams. Baigiant gal vertėtų pridurti, jog tokiais įspūdingais

straipsnių rinkiniais baltų kalbotyros istorijoje buvo pagerbti tik Filipas Fortunatovas, Janis Endzelynas, Christianas S. Stangas ir Velta Rūkė-Dravinia.

Algirdas Sabaliauskas

Colloquium Pruthenicum primum. Papers from the First International Conference on Old Prussian held in Warsaw, September 30th–October 1st, 1991/ Ed. by Wojciech Smoczyński and Axel Holvoet, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersitetu Warszawskiego, 1992, 184 p.

Varšuvos universiteto Baltų filologijos katedros vedėjo prof.dr. Wojciecho Smoczyńskio iniciatyva 1991.IX.30–X.1 įvyko kolokviumas, skirtas prūsų ir kitų baltų kalbų istorijai. Šio kolokviumo medžiagą ir pateikia recenzuojamasis leidinys „Colloquium Pruthenicum primum”, kuriame paskelbta aštuoniolika vertingų mokslinių straipsnių iš prūsistikos ir baltistikos.

Leidinys prasideda Wojciecho Smoczyńskio pratarne (p. 5–6). Toliau eina Rainerio Eckerto straipsnis „Gibt es eine altpreussische Phraseologie?” (p. 7–11). Erico P. Hampto straipsnyje „Old Prussian *brāti, brote; ducti*” (p. 13–14) keliama hipotezė, kad pr. (III) *brāti* (bei *brote* E 173), *ducti*, lie. *duktē* ir kt. esą ne iš ide. *-ēr, o būtent iš ide. *-ē (žr. dar E.P.Hamp KZ CIII 102–103). Tačiau tokia hipoteze galima abejoti, plačiau žr. mano Baltų ir kitų ide. kalbų santykiai (= Balt. sant.), p. 34–38, 40–42, 62–72 (ir liter.).

K. Jaunius-K. Būgos hipotezę, kad pr. *arwaykis* „kumelaitis” giminaitis esąs su s.ind. *ārvā* „Renner”, vykusiai pagrindė Simas Karaliūnas straipsnyje „New findings in Prussian etymology (names for

foal and swine)" (p. 15–21), kuriame paaiškinta ir lie. dial. *svýnas* „migis“ kilmė; tik čia liko neatskleistas lie. dial. *svýnas* „migis“ istorinis darybos santykis su adj. balt.-sl. **suīna-* (> adj. s.sl. *sviñ* ir kt.).

Witoldo Mańczak'o straipsnis „Frequenzbedingter unregelmässiger Lautwandel im Altpreussischen“ (p. 23–29) yra aktualus. Tik straipsnyje kaip kur suponuojamas „unregelmässiger Lautwandel“ vargu ar yra buvęs. Pvz. sakoma, kad *-si* (refleksyvas) esąs redukuotas iš *-sin*, o šis – iš *-sien* (p. 26); bet čia, man rodos, turime pr. **-sen* (= *-sien*) ir pr. **-si* (= *-si*) bei greta pastarojo dėl pr. **-sen* atsiradusį pr. (**-si* + **-n* >) **-sin* (= *-sin*). Tuo, kad enklitikai pr. *-gi* ir lie. *-gu* esą redukuoti iš **-ge* resp. **-gā* (p. 27), negalima tikėti, žr. pvz. Endzelīns Baltu valodu skaičius ir formas 229. Pr. (III) *sen* „su“ iš **san* atsirado turbūt ne dėl redukcijos (sic p. 28), o dėl kitų priežasčių, žr. mano Prūsų kalbos etim. žodynas (= PKŽ) I 263. Manyti, kad pr. (III) *nuson* fleksija *-on* esanti iš ide. **-ōn*, o pr. (III) *nusan* fleksija *-an* – redukcijos rezultatas (p. 28), nereikėtų: čia fleksija pr. (III) *-on* = pr. **-un* atspindi kirčiuotą balt. **-ōn*, o fleksija pr. (III) *-an* – nekirčiuotą balt. **-ōn* → **-ān* > pr. (III) **-an*, plačiau žr. Balt. sant. 27, 203 t.

Guido Michelinio straipsnyje „Lietuviškos Margaritos teologiškos ir prūsiško Enchiridiono tekstologija: bendri reiškiniai“ (p. 31–37) gretinamas prūsiškojo Enchiridiono „germanizuotas tekstas“ su lietuviškosios Margaritos teologiškos „lotynizuotu tekstu“, patyrusiu mažesnę originalo įtaką.

Williamo R. Schmals tiego straipsnyje „A few comments on the Old Prussian preterit tense“ (p. 39–45) įdomiai nagrinėjama preterito formanto pr. *-ts* kilmės problema.

Toliau eina labai didelis Wojciecho Smoczyńs kio straipsnis „Die alt-preussische Entnasalisierung und ihre Folgen für die Deutung der Deklinationseendungen“ (p. 47–83), kuriame bandoma grįsti naują hipotezę, kad pr. katekizmų šnektose *n*-difongai daugeliu atveju denazalizavęsi taip: a) pr. **an* į *au* arba *ai*, a, b) pr. **en* į *ei* arba *e*, c) pr. **in* į *i*, d) pr. **un* į *u*. Šitokia hipotezė verta dėmesio. Tačiau ji, deja, neatrodo patikima, kadangi visus tuos atvejus (jų priskaičiuojama pr. raštuose daugiau nei pusantro šimto, žr. p. 83) galima aiškinti ne denazalizaciškai, o kitaip: vienus iš jų galima laikyti klaidomis (rašybos, okazionalios tarties ar kitokiomis), kitus – neklaidomis (t.y. pr. kalbos faktais).

Recenzuojamo straipsnio (p. 47–83) denazalizacinės hipotezės nepatikinumą rodo kad ir pvz. šie dalykai (žr. toliau).

Teigiama, kad pr. **an* į *au* išvirtęs (denazalizavęsis) lytyse *wijrau* (p. 47, 53), *ka-wijdaus* (p. 49), *poquoitšnau* (p. 53) ir kt.; bet gi čia visur yra ne denazalizacijos (t.y. ne fonetikos) dalykas, o paprasčiausia rašybos klaida (vietoj raidės *n* parašyta *u!*), žr. Endzelīns FBR XV 103. Manyti, kad *isquendau* (*stwendau* ir pan.) segmentas *-au* atsiradęs iš pr. **-an* (p. 50 t.), nėra jokio pagrindo: čia *-au* yra pr. kalbos faktas, žr. pvz. Endzelīns Sen.pr. valoda (=SV) 93, Stang Vergleiche Grammatik der Balt. Sprachen 287, Schmals tieg An Old Prussian Grammar (=OP) 113, PKŽ II 40–42 (ir liter.).

Suponuoti denazalizaciją pr. **an* → *ai* lyties pr. (III) *isrāikilai* (hapax!) segmente *-āi-* (p. 49) yra labai rizikinga: čia turime veikiausiai atrakcinę okazionalios tarties klaidą, t.y. klaidą, atsiradusią atrakciškai dėl segmento *-ai* įtakos (plg. Endzelīns FBR XV 102). Lytis pr. *sindais* apie

denazalizaciją pr. **an* → *ai* (p. 49) nieko nesako: tokia lytis iš viso nėra paliudyta. Denazalizacija pr. **an* → *ai* abejotina ir visais kitais atvejais. Pvz.: adv. *poklusmai* (*angstainai* ir pan.) segmentą *-ai* kildinti iš pr. **-an* (p. 66, 77) nėra būtina: juk turime ne tik adv. pr. **-an*, bet ir adv. pr. **-ai* (žr. *E n d z e l i n s* SV 92 t., PKŽ I 54 t. s.v. *ainawīdai*) ir net adv. pr. **-a* (*E n d z e l i n s* l.c., PKŽ II 23 s.v. *ilga*). Tuo, kad pvz. pr. (III) *mensai* (nom. sg.) *-ai* denazalizavosi iš pr. **-an* (p. 74 t.), nelengva tikėti (žr. *E n d z e l i n s* SV 62). Teigti, kad *en stesmu wirdai* segmentas *-ai* esąs denazalizuotas iš **-an* (p. 52), rizikinga (žr. Balt. sant. 136). Panašiai abejotina denazalizacija pr. **en* → *ei*: pvz. pr. *nautei* segmentą *-ei* kildinti iš pr. **-en* (p. 53) nėra būtina (žr. pvz. *E n d z e l i n s* SV 65, *S c h m a l s t i e g* OP 74). O pr. *steison* segmento *-ei-* kilmę iš pr. **-en-* (p. 70) įrodyti jau aiškiausiai negalima.

Tuo, kad pr. **an* denazalizuotas į *a* formante pr. *-mas* (*iou-mas* ir pan., žr. p. 49), tikėti būtų galima tuomet, jeigu būtų buvę atsakyta į klausimą, kodėl tokį *-mas* (greta *-mans*) turi ne visi linksniuojami žodžiai, o tik *a s m e n i n i a i* įvardžiai (žr. *Baltistica* II 51 t., VII 103 t.). Sakoma, kad pvz. pr. *gubas* (*hapax!*) *balsis -a-* esąs denazalizuotas iš pr. **-an-* (p. 49); bet čia yra veikiausiai ne denazalizacija, o atrakinė okazionalios tarties disimilacinė *k l a i d a* (prieš *gubas* yra žodžiai su *-n!*). Tikėti, kad pvz. *prei siru* fleksinis *-u* denazalizuotas iš **-un* (p. 55) arba pvz. *sen alkānisquai* fleksinis *-ai* denazalizuotas iš **-an* (p. 52), nelengva; čia tokios denazalizacijos prisiėmė autoriui dėl to, kad jis pripažįsta pr. konstrukciją tik praep. + acc., t.y. *a p r i o r i š k a i* atmeta žinomą (ir patikimą) nuomonę, pagal kurią buvo pr. konstrukcija ne tik praep. + acc., bet ir praep. + dat. Teiginys, kad pr. (III) *bītas* turįs *-ī-* iš

pr. **-in-* (p. 49), nėra pagrįstas (žr. PKŽ I 144–147 ir liter.).

Pēteris V a n a g a s straipsnyje „Prūsų kalbos *u*-kamieniai būdvardžiai“ (p. 85–91) įtikinamai parodė, kad XVI a. prūsų kalboje *u*-kamienių būdvardžių buvo nedaug, o *u*-kamienių būdvardžių ekspansija lietuvių kalboje yra grynai lietuviškas procesas. Įrodoma, kad adj. pr. *kartai* „bitter“ suponuoja ne adj. (*u*-kamieni) balt. **kartu-* „kartus“, o adj. (*o*-kamieni) balt. **karta-* „t.p.“ (p. 87), žr. dar PKŽ II 129–131.

Krzysztof Tomaszas W i t c z a k a s straipsnyje „Traces of dual forms in Old Prussian and Jatwingian“ (p. 93–98) suponuoja, kad pr. (E) *strannay* „strėnos“ (taisomas iš *straunay*) ir pr. (E) *broakay* „šlauninės kelnės“ esą dualinės (nom.-acc.) lytys; tokią nuomonę (žr. jau *E n d z e l i n s* SV 64 ir liter.) visgi nelengva pagrįsti, plg. *E n d z e l i n s* l.c. („varētu būt“), PKŽ I 158 (s.v. *broakay*) ir liter. Teigiama, kad jotv. *libai* „lūpos“ esanti dualinė nom. fem. lytis (p. 96); tačiau tuo patikėti nelengva jau vien dėl to, kad ši lytis klaidingai užrašyta ir ji nėra jotvingiška (vadinamajame „Lenkų-jotvingių žodynylyje“, trumpai kalbant, nerandu nė vieno jotvingiško žodžio).

Toliau eina šie taip pat vertingi straipsniai (juos aptarsiu kitąkart): Leszeko B e d n a r c z u k o „Konwergencje między językami bałto-słowiańskimi a ugrofińskimi w aspekcie strukturalnym i arealnym“ (p. 99–119), Ainos B l i n k e n o s „Einige Tendenzen der Derivation von Adjektiven in den baltischen Sprachen“ (p. 121–127), Wiesławo B o r y s ó „Znawiazań leksykalnych południowosłowiańsko-bałtyckich: sch. i słń. jeża 2 = lit. ežià, lot. eža“ (p. 129–134), Pietro U. D i n i o „Baltų kalbos bei kultūros Rinasci-

mento laikotarpiu. Dél Videvučio – „Biottero” mito P.F. Giambullario 1566 m. Prūsijos aprašyme italų kalba” (p. 135–141), Axel’io H o l v o e t o „Bemerkungen über die Entwicklung des lettischen Kasussystems: der Instrumental” (p. 143–149), Bonifaco S t u n d ž i o s „The category of collective and the development of nominal accentuation in East Baltic languages” (p. 151–156; ypač novatoriškas straipsnis), Laimutės B a l o d ė s „Iš latvių-lietuvių-prūsų hidroniminių paralelių” (p. 157–172), Krystynos S z c z e s ņ i a k „Geheimes /g/ in baltischen Ortsnamen im Thorner Nachlass des 19. Jh. von Martin Gerss” (p. 173–176) ir Jerzy O c h m i a ņ s k i’ o „Henryk Łowmiański jako badacz dziejów Prusów i Krzyżaków” (p. 177–184).

Vytautas Mažiulis

Jochen D. R a n g e. **Bausteine zur Bretke-Forschung.** Kommentarband zur Bretke-Edition (NT). 1992, Ferdinand Schöningh, Paderborn-München-Wien-Zürich (Biblia Slavica, Ser. VI: Supplementum: Biblia Lithuanica, Reihe 3: Kommentarbände, Bd 1), 286 S.

Didžiausias XVI a. lietuvių kalbos paminklas – Jono Bretkūno Biblijos vertimas – keturis šimtmečius išgulėjo ne tik neišleistas, bet ir mažai tyrinėtas. Unikali Viktoro Falkenhahno knyga¹ buvo visų pirma skirta Bretkūno gyvenimo aplinkybėms, svarbiausiems jo kalbos bruožams ir vertimo korektoriams išaiškinti. Po antrojo pasaulinio karo vertimo rankraštis atsidūrė Vokietijoje (dabar yra Berlyno

¹ V. F a l k e n h a h n, Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer. Ost-Europa Verlag, Königsberg u. Berlin, 1941.

valstybinio archyvo bibliotekoje) ir Lietuvos kalbininkams buvo neprieinamas; čia tegalėjome naudotis jo fotokopijomis. Tik nuo 1981 m. prof. Friedricho Scholzo iniciatyva buvo pagaliau pradėtas rengti kritinis Bretkūno Biblijos leidimas. Iššifruoti ir parengti spaudai labai sudėtinga, daug kartų taisytą rankraštį ėmėsi Vokietijos baltistas Jochenas D. Range, jau prieš tai paskelbęs svarbių lituanistikos tyrinėjimų². Siekdamas kuo geriau atlikti tą ypatingos svarbos darbą jis nuosekliai ištyrė Bretkūno Biblijos rankraščio bei kalbos ypatybes, išaiškino vertimo originalus ir kitus šaltinius, paties Bretkūno ir korektorių padarytų taisymų, papildymų eilę bei pobūdį. Tyrimų rezultatus J.D. Range apibendrinio daktaro disertacijoje, 1987 m. apgintojė Miunsterio universitete. Tas darbas, vėliau autoriaus dar patobulintas ir papildytas, pagaliau pasiekė platesnę visuomenę. Jis išleistas kaip pirmasis Bretkūno Biblijos komentarų tomas toje pačioje serijoje, kurios 1991 m. jau išėjo iš spaudos du J.D. Range’s ir F. Scholzo parengti Psalmyno ir viso Naujojo Testamento rankraščių faksimilių tomai³.

² J.D. R a n g e. Sprachlich-stilistische Untersuchung zur „Figura Etymologica” in den litauischen Dainos. – Baltistica XII (2), 1976, 176–187; XIII (1), 1977, 281–296; Zur Entwicklung der Wortbildungskategorie „Nomen Loci” im Baltischen und Slawischen. – Baltistica, II priedas, 1977, 124–130.

³ Psalteras ing Lietuwischką lieszuwį pergulditas Jano Bretkuno ... 1580. – Biblia Slavica, Ser. VI: Suppl.: Biblia Lithuanica, Bd 1.6, 1991; Navias Testamentas... perraschitas per Janą Bretkuną ... 1580. – Biblia Slavica, Ser. VI: Suppl.: Biblia Lithuanica, Bd 1.7, 1991. Hrsg. von J.D. Range und Friedrich Scholz. F. Schöningh. Paderborn-München-Wien-Zürich.